

Hukukun Kırılma Noktaları

Franz Kafka'nın *Dava* ve Melih Cevdet Anday'ın *İsa'nın Güncesi* Romanlarında Bireysellik, Kimlik ve Aidiyet Sorunsalı

Leyla Coşan, İstanbul - Emre Verimli, İstanbul

Öz

Franz Kafka'nın *Dava*'sının Melih Cevdet Anday'ın *İsa'nın Güncesi* adlı romanına etkisi açık olmakla birlikte, incelenen romanlar arasındaki ilişki, basit bir esinlenmenin ötesinde, eserlerin kaleme alındığı dönemlerdeki toplumsal ve hukuki sorunların özüne ilişkin benzerlikle dikkat çekmektedir. Romanların karşılaştırmalı analizi, modernitenin, toplumsal farklılıklar ve iki roman arasındaki altmış yıla rağmen, değişik kültürlerde hukuk felsefesine ilişkin benzer sorunlara yol açtığını göstermektedir. Ulus devletlerinin kurulması ve demokrasinin gelişmesiyle ortaya çıkan kriz kalıcı olmuş, dünya savaşları ve askeri darbeler arasında olağan hâle gelen olağanüstü hâl modern dönemin hukuki durumu hâline gelmiştir.

Anahtar Sözcükler: Franz Kafka, Melih Cevdet Anday, hukuk ve edebiyat, karşılaştırmalı edebiyat, olağanüstü hâl

Abstract

Recht am Bruchpunkt: Individualitäts-, Identitäts- und Zugehörigkeitsproblematik in den Romanen ‚Der Proceß‘ von Franz Kafka und ‚Das Tagebuch von Isa‘ von Melih Cevdet Anday

Trotz des deutlichen Einflusses Franz Kafkas *Der Proceß* auf Melih Cevdet Andays Roman *Das Tagebuch von Isa* verrät die Art und Weise, wie die ungewöhnlichen Rechtsprozesse in den untersuchten Romanen behandelt werden, eine innige Verwandtschaft, die die gleiche Rechtsproblematik betrifft. Die komparatistische Analyse der beiden Romane zeigt, dass die Moderne, trotz der gesellschaftlichen Differenzen und des sechzig jährigen Abstands zwischen den Romanen, in verschiedenen Kulturen ähnliche rechtsphilosophische Probleme zur Folge hat. Die Krise, die durch die Gründung der Nationalstaaten und die Etablierung der Demokratie, auftaucht, wird dauerhaft, und der Ausnahmezustand, der zwischen Weltkriegen und Militärputschen Regel geworden ist, wird zum juristischen Zustand der Moderne.

Schlüsselwörter: Franz Kafka, Melih Cevdet Anday, Recht und Literatur, Komparatistik, Ausnahmezustand

Giriş

Hukuk ve edebiyat arasındaki ilişki düşünüldüğünde ilk akla gelen hukukçu yazarlardır. Ancak hukukun edebiyatçılar tarafından bu kadar sık konu edilmesinin sebebini daha derinlerde aramak gerekir. Gerçekten de ahlak, adalet, vicdan, intikam, iyi ve kötü gibi kavramlar edebiyat eserlerinde sık sık hukuki bir olay çerçevesinde ele alınmış, bu eserler “Edebiyat içinde Hukuk” başlığı altında sıkça inceleme konu olmuştur. Öte yandan yalnızca edebiyat hukuku değil, hukuk da edebiyatı konu edinmiştir Bu iki

alanın ortak paydası olan dil, edebiyatçıların ve dil bilimcilerin hukuk dili üzerinde kafa yormasına vesile olmuştur. Hukuk metnlerinin edebiyat metinleri gibi incelendiği ve edebiyat biliminin kullandığı yorum tekniklerinin hukuk metinlerine uygulandığı bu alt dala ise “Hukuk olarak Edebiyat” adı verilmektedir. Hiç kuşkusuz Hermeneutik bu dalın önemli ilgi alanlarından birisidir. Dilthey, Hermeneutik’i “yazılı olarak kayıt altına alınmış ifadeleri anlama sanatı (Dilthey 1990: 333) olarak tanımlar.” Hermeneutik hem edebiyat hem hukukun kullandığı bir metot olmakla birlikte yaklaşımları teleolojik bir farklılık gösterir. Edebiyat, metnin sunduğu anlam çeşitliliğini ortaya çıkarmaya çalışırken, hukuk alanında Hermeneutik normun münferit vakaya tatbikinde önemli rol oynar.

Bu çalışma, hukuk edebiyat ilişkisini, Franz Kafka’nın *Dava* ve Melih Cevdet Anday’ın *İsa’nın Günce* romanları örneğinde, karşılaştırmalı edebiyatın yöntemlerinden faydalanarak hukuk felsefesi açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Yazarların yaşam öyküleri daha çok hukukla ilişkileri bağlamında ele alınırken, eserlerin oluşum süreçleri hukuki ve toplumsal geri plan gözetilerek aktarılacaktır. Romanlarda konu edilen krizin hukuki iz düşümleri incelenecek ve Carl Schmitt’in geliştirdiği “olağanüstü hâl” teorisinden hareketle bu iki romanının ortaya koyduğu hukuksal sorunun benzerlikleri ve farkları araştırılacaktır.

Yazarların Yaşam Öyküleri ve Eserlerin Oluşum Süreçleri

Bu bölümde Kafka’nın pek çok araştırmaya konu olmuş yaşamöyküsü yalnızca hukukla ilişkisi açısından ele alınırken, Melih Cevdet Anday’ın yaşamı nispeten daha kapsamlı ve Türk edebiyatındaki rolüne vurgu yapılarak sunulmaya çalışılacaktır.

Franz Kafka

Franz Kafka 1901 – 1906 yılları arasında Prag’daki Karl Ferdinand Üniversitesi’nde hukuk eğitimi alır. Eğitiminin ilk iki yılında Roma ve Avusturya Hukuku Tarihi derslerini takip eden Kafka, 1903 yılı Temmuz ayında girdiği hukuk tarihi sınavı “Romanum”u başarıyla vererek eğitiminin ilk bölümünü tamamlar (Andre-Alt 2005: 105). Üniversitenin üçüncü ve dördüncü yıllarında ise üç klasik alan olan medeni hukuk, Ceza Hukuku ve Anayasa Hukuku derslerinin yanı sıra Ticaret Hukuku, Adli Tıp (Andre-Alt 2005: 106) ve o zamanlar hukuk, siyasal bilgiler ve siyasi ekonomi arasında henüz bir ayırım olmadığından, İktisat ve İstatistik derslerini de alır (Stach 2014: 329).

18 Haziran 1906 tarihinde Doktor unvanını alarak hukuk eğitimini tamamlayan Kafka, bir yıllık hukuk stajının (Alt 2005: 166) ardından kısa süre İtalyan sigorta şirketi *Assicurazioni Generali*’de çalıştıktan sonra, emekliliğine dek hukukçu olarak farklı görevlerde bulunacağı Bohemya Krallığı İşçi Kaza ve Sigorta Kurumunda işe girer (Krischel 2014: 11).

Kafka’nın hukuk fakültesindeki hocalarından Hans Gross’un üzerinde özellikle durmak gerekir. Kafka, Gross’tan Ceza Hukuku, Avusturya Ceza Muhakemesi Hukuku ve Hukuk Felsefesi Tarihi derslerini alır (Stach 2014: 330). Uzun yıllar sorgu hâkimi olarak çalışmış olan Gross pek çok dile çevrilmiş ve hâlâ yeni baskısı yapılmakta olan *Sorgu Hâkimleri, Polis Memurları ve Jandarmalar İçin El Kitabı* [Handbuch für

Untersuchungsrichter, Polizeibeamte, Gendarmen] adlı eseriyle hukuk çevrelerinde önemli bir isimdir. Aynı zamanda modern kriminolojinin kurucusu olarak kabul edilen Gross, suçlunun kişiliğinin de ceza hukukunun konusu olduğu kanısındadır. “Cezanın konusu suç değil suçludur ve bu yüzden yalnızca kanun değil yaşam da öğretinin konusudur” (Binder 1979: 292) [Türkçeye çev.: EV]*. Bu yaklaşımın *Dava*’nın başkışisi Josef K.’nin başından geçenlere kaynaklık etmiş olabileceği akla yatkın olmakla birlikte metin, Gross’un öğretilerinin romana doğrudan bir etkisi olduğu yönünde yeterli veri sunmamaktadır (Stach 2008: 330).

Kafka’nın Hans Gross’un oğlu Otto Gross’la olan ilişkisi de oldukça ilgi çekicidir. Freud’un öğrencisi genç bir psikanalist olan Otto Gross ve Kafka bir tren yolculuğunda tanışır ve dostlukları Max Brod’un evindeki buluşmalarda ilerler. Gross’un başına gelenler belki de *Dava* romanı için bir çıkış noktası olur. Anarşist çevrelerle ilişki içinde olan Otto Gross babasının emriyle evinde tutuklanır. Söz konusu olay 20 Aralık 1913 tarihli *Aktion* (Stach 2008: 643) dergisinde *Dava* romanının başlangıcını oldukça anımsatan şekilde yer alır:

9 Kasım Pazar günü öğleyin, saygın bilim insanı Doktor Otto Groß, Wilmersdorf’taki evinde kendilerini polis memuru olarak tanıtan üç iri yarı kişi tarafından ziyaret edilmiş ve akşama kadar zorla alıkonulmuştur. (Andre-Alt 2005: 389) [çev.: EV]

Melih Cevdet Anday

Melih Cevdet Anday 13 Mart 1915’te, o sırada babasının askeri vazifesini yerine getirmekte olduğu Çanakkale’de dünyaya gelir. Anday’ın büyük büyükbabası Osmanlı’nın ilk eczacıbaşısıdır. Dönemin tanınmış hekimlerinden olan büyük amcası Kadri Raşit Paşa, Paris’te tıp okuduktan sonra İstanbul Üniversitesi’nde Türkiye’nin ilk fizyoloji kürsüsünü kurar. Diğer büyük amcası Sultan 2. Abdülhamid’in özel doktorudur (Oral 1988: 2-3).

Çocukluğu Kadıköy’de geçen Anday, liseye babasının görevi sebebiyle buldukları Ankara’da devam eder. Ankara Lisesi’nde tanıştığı Orhan Veli Kanık ve Oktay Rifat Horozcu ile birlikte Türk şiirinde devrim yapmayı hedefleyerek Garip Akımı’ni başlatırlar (Kabacalı 1991: 8). Divan Şiiri’nin katı kurallarından arınmış, kafiye, aruz ve hece ölçüsünden uzak duran, sade bir şiir dili tercih ederler. Zaman içinde kendini göstermeye başlayan fikir ayrılıklarına rağmen grubun ortak çalışmaları Orhan Veli’nin 1950’deki beklenmedik ölümüne dek sürer. Anday, Garip Dönemi’nin ardından daha sofistike ve mesafeli bir şiire yönelir (Batu 2005: 16). Mitleri ve efsaneleri anakronik bir bağlamda işlediği bu dönemine *Kolları Bağlı Odysseus* ve *Ölümsüzlük Ardında Gılgamış* adlı şiir kitapları örnek gösterilebilir (Durmuş 2009: 1291).

Lisenin ardından Hukuk okumaya başlayan Anday, kısa süre sonra Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi’ne geçer, ancak eğitimini tamamlamadan Devlet Demiryolları’nda çalışmaya başlar. 1938’de Belçika’ya Sosyoloji okumaya gider, ancak üç ay sonra geri döner. Askerliğini tamamladıktan sonra Milli Eğitim Bakanlığı’nın Neşriyat Bürosu’nda çalışır (Kabacalı 1991: 8-9). Ankara Kütüphanesinde tasnif memuru olarak çalıştığı dönemde Osmanlıcasını ilerletme imkânı bulur. Bu dönemin, Türk dilini geliştirme

* Yazar tarafından yapılan çeviriler [EV] harfleriyle gösterilecektir.

çalışmalarına katkısı olduğunu, Öz Türkçeciliğe inancını pekiştirdiğini söyler (Anday 2009a: 128-129). 1979'da eğitim danışmanı olarak Paris'te bulunan (Doğan 2012: 15) Anday, 28 Kasım 2002'de hayatını kaybedene kadar Cumhuriyet Gazetesi'nde köşe yazarlığı görevini sürdürür.

Anday, öncelikle Türk şiirine katkıları açısından tanınsa da edebiyatın her alanında aktif ve üretkendir. Yedi tiyatro oyununun yanı sıra sayısız makale ve deneme kaleme alan yazar, Norveçli Tarjei Vesaas'ın *Buzdan Şato* isimli eserinin çevirisiyle Türk Dil Kurumu Çeviri Ödülü'nü kazanır. Edgar Alan Poe, Gogol ve Turgenyev'den (Kabacalı 1991:10-11) çeviriler yapar. Gazetecilik yapığı dönemde roman tefrika etmeye başlar ve 1957 - 1962 tarihleri arasında yedi Roman yazar (Doğan 2012: 16-25).

Eserlerin Oluşum Süreci

Franz Kafka 28 Temmuz 1914 tarihinde günlüğüne “Üstesinden geleceğim bir çalışmayla esenliğe kavuşamadım mı işim bitiktir” (Kafka 2003: 425) diye yazar. Hemen ertesi gün Josef K. ismi ilk kez bir fragmanda geçer. Bu fragman kısa süre içinde *Dava* romanı hâline gelir (Krischel 2014: 36). 1914 Ağustosunun başında romanın ilk ve son bölümleri yazılır. Ekim başlarında yazım süreci duraklamaya başlar ve Ocak sonunda Kafka, romanı yazmayı bırakır (Müller 2010: 70). Kafka bu romanın yazım sürecinde *Çin Seddi'nin İnşasında* [Beim Bau der Chinesischen Mauer] adlı öyküsünde betimlediğine benzer bir parçalı yaratım süreci izler. Önce ilk ve son bölümleri yazarak aradaki bölümleri sonradan parçalar hâlinde tamamlamaya çalışır. Romanın bölümlerinin sırası bugün hâlâ tartışmalıdır (Vogl 2015).

Eleştirmenler Kafka'nın nişanlısı Felice Bauer'den ayrılma sürecinde yaşadığı kişisel krizin eser üzerindeki etkisinde hemfikirdirler. Ancak 1914 yazında Avrupa, Kafka'nın da kayıtsız kalamayacağı başka bir kriz yaşamaktadır: Birinci Dünya Savaşı. Savaş, Avrupa entelijansiyası arasında büyük bir coşkuyla karşılanır. Thomas Mann Kasım 1914'te *Neue Rundschau*'da yayımlanan *Savaş Üzerine Düşünceler* [Gedanken im Kriege] adlı makalesinde şöyle yazar: “Savaş! Hissettiğimiz şey arınmaydı, özgürleşmeydi ve büyük bir umut” (Sprenkel 2004: 799). Savaş sanatçılar için, yeni bir estetik ve yeni sanatsal araçlar gerektiren bir meydan okumaydı. O zamana kadar toplumun dışında yer alan sanatçılar, savaşın baştan düzenlediği bir toplumda bu kez merkezde yer alıyorlardı (Vogl 2015).

Kafka, bu coşkudan çok etkilenmemiş görünür. 1 Ağustos 1914'te günlüğüne şöyle yazar: “Almanya Rusya'ya savaş ilan etti – öğleden sonra yüzme kursu”(Kafka 1914: 01.08.1914) [çev.: EV]. Görünüştteki bu ilgisizliğe rağmen Kafka da Thomas Mann'ın bahsettiği arınmadan nasibini almıştır. Gerçekten de savaşın başlangıcını takip eden aylarda Kafka üretken bir döneme girer.

İçinde yaşadığı savaş ortamının yansımalarını Kafka'nın metninde de görmek mümkündür. İlk bölümde Josef K.'yı tutuklamaya gelen memurların kıyafetleri askeri uniformaları andırır. Hatta Kafka, “Josef K. tutsak alındı” olarak yazdığı romanın o ünlü ilk cümlesini “tutulandı” olarak değiştirerek günlük yaşamın her ânında kendini hissettiren savaşla arasına bilinçli olarak bir mesafe koymak istemiş gibidir. (Kafka 1990: 161) Savaşa yapılan en önemli gönderme ise Josef K.'nın bir sabah kendini içinde

bulduğu olağanüstü hâldir. O zamana kadar geçerli olan hukuk sisteminin kısmen de olsa yürürlükten kalktığı yeni bir durumdur bu.

Kriz

Dava romanı bugüne kadar defalarca dönemin koşulları göz önünde tutularak yorumlanmış olmasına karşın hukuk ve edebiyat ilişkisi açısından az sayıda araştırmamanın konusu olmuştur. Oysa bir hukukçunun kaleme aldığı *Dava* adlı bir eserde betimlenen hukuk çevreleri ve hukuk uygulamaları Ziolkowski'nin de çok yerinde ifade ettiği yönde ilgiyi hak etmektedir:

Çoğu eserinde Kafka, mahkemelerdekilere benzer sorgulamalar etrafında dönen sahnelere belirgin bir ilgi ortaya koyar Hukuk terimleri, sözcük seçiminde önemli bir rol oynar: özellikle; sorgu, mahkeme, hâkim, hak - hukuk, haksızlık, adalet, gerekçe ve hüküm. (Ziolkovski 1996: 330) [çev.: EV]

Gerçekten de romanın henüz ilk bölümünde Ziolkowski'nin dikkat çektiği sorgulamalardan birine tanık oluruz. Bu beklenmedik ve alışılmadık bir şekilde gerçekleşen sorgulama sırasında tutuklandığını öğrenen Josef K.'nin ilk reaksiyonu aldığı hukuki düzene ait mantığı sürdürmeye çalışmak olur. Bu mantığa göre tutuklanan birisinin öncelikle kimliği tespit edilmelidir (Strafprozessordnung 1987: 163b). Ceza muhakemesi hukukunun temel uygulamalarından biri olan kimlik tespiti 13. yüzyılda doğru kişinin fiziksel olarak mahkeme huzurunda bulunmasını temin eden bir prensip olarak ortaya çıkmıştı (Agamben 2012: böl. 3, parag. 1.3.). Josef K. şaşkın ve çaresiz bir şekilde söz konusu hukuki mantığa uygun hareket etmeye çalışır ve kimliğini arar. Önce bisiklet ehliyeti, sonra da doğum belgesini bulur. Otuzuncu doğum gününün sabahında kim olduğunu ispatlamaya çalışan bir banka memurunun hikâyesidir bu. Neumann'a göre doğum günleri insanının kendisini sorguladığı zamanlardır. "Doğum günleri kendini bulmanın ve onaylamanın ama aynı zamanda kendinden şüphe etmenin ve kişisel yıkım tehdidinin dikkat çekici bir şekilde ortaya çıktığı ritüelleridir" (Neumann 2013: 29) [çev.: EV]. Üstelik sabah saatleri Kafka'ya göre kuşkuyla yaklaşılacak zamanlardır (Kafka 2012: 263) ve günün bu henüz ilk anında Josef K.'nin kimliği tartışmaya açılmıştır (Neumann 2013: 32).

Kendisinden istenmemesine rağmen ısrarla kimliğini ispatlamaya çalışan Josef K.'nin aksine kimliğini göstermesi İsa'dan talep edilir. "“Kimsin sen?” diye sordu. “Ben,” dedim, “İthal Ambarları ve Uluslararası Elektronik Birliği Kurumu'ndan [...]" (Anday 2013: 148). Önce kendisini çalıştığı iş üzerinden tanımlamaya çalışan İsa, ardından kimliğini işe başladığı gün iş yerine teslim ettiğini hatırlar. "“Çıkar kimliğini” dedi, “insan kimliğini yanında taşıyamaz olur mu?” [...] “ben daha İthal Ambarları'na ilk girdiğim gün vermiştim kimliğimi, orda kaldı, unuttum. Ama iyi ki hatırlattınız bana, yarın ilk işim kimlik cüzdanımı istemek olacak”" (Anday 2013: 149). Anday, anılarında benzer bir keyfi kimlik sorgusundan bahseder:

[...] iskele kahvesinde otururken, birden düdükler ötmeye başladı, arkasından bir koşuşma ... derken karşımıza dikildiler. “Hüviyetlerinizi gösterin! Oysa biz deniz kılığındayız, üstümüzde hüviyet ne gezer. Ne iş yaptığımızı nerede oturduğumuzu söyledik, soruşturan sigara paketinin arkasına yazdı da bizi “şimdilik” diye bıraktıydı. (Anday 2009b: 212)

Romanın yazıldığı 12 Mart Muhtırası sonrası olağanüstü hâl dönemi insanın her an kimliğini ispatlamak zorunda kalabileceği bir dönemdir. Aydınlar baskı ve keyfi uygulamalardan en çok etkilenen gruptur. Ancak onların, kimliklerini yalnızca ansızın beliren polis memurlarına değil, kendilerine de ispatlamaları gerekmektedir. Zira Cumhuriyet Sonrası Türk Edebiyatı'nın kimlik arayışı devam etmektedir. Anday da “Garip Akımı”yla edebiyata girişinden beri Türk dili ve edebiyatının modernleşmesi yönünde çalışır. Onun modernleşme anlayışının ardında Avrupalılaşma yatar. Anday şöyle yazar:

Atatürk her şeyden önce bu topluma uygarlık değiştiren adamdır. Gerçi Doğu uygarlığından çıkma Batı uygarlığına geçme düşüncüsü, Atatürk'le başlamaz, [...] Sözcüğü III. Selim'den bu yana, birtakım padişahlar devlet adamları, düşünürler, Batı'ya yönelme yolunda çabalar göstermişlerdir. [...] Atatürk'ten önceki Batılılarımız, bir ümmeti yenileştirmek istiyorlardı. Atatürk ise bir ulusa uygarlık değiştirmiştir. [...] Ama Batılılaşma inancı, ister istemez ulus olma ülküsünü de içermekteydi. Türk toplumu bu iç içe geçmiş iki ülküyü bugün de gerçekleştirmek çabası içindedir. (Anday 2013: 138)

Anday'a göre ümmetçilikten ayrılıp ulusal devlete geçmek Avrupalılaşmakla mümkündür. Anday'ın bir aydın olarak kimlik krizi kendini bu noktada gösterir. Zira Avrupa Birinci Dünya Savaşı sonrasında tam da bu konuda Kafka'nın öngördüğü bir krizin içine düşmüştür. Bu ulus devletin krizidir. Agamben durumu şu sözcüklerle özetler: “Birinci Dünya Savaşı'ı sonucunda jeopolitik düzende yaşanan sarsıntı sonrasında ulus devlet, yerlilik ve ulusallık arasındaki bastırılmış mesafe sebebiyle, süregiden bir kriz yaşamaya başladı” (Agamben 2012: böl. 3, parag. 2.2.) [çev.: EV].

Ümmet ve ulus devlet arasındaki gerilim Avrupa'da yerlilik ve ulus devlet arasında görülürken faşist ve ırkçı eğilimlerin artmasına sebep olarak İkinci Dünya Savaşı'na yol açar. Bu bağlamda Anday'ın planı tutarlı ve gerçekçi görünmemektedir. Şöyle yazar Anday: “Atatürk devrimi dediğimiz, iki bin beş yüz yıllık bir süre içinde oluşan Batı uygarlığının Türk topluma mal edilmesi çabasıdır” (Anday 2009b: 139). Çoğu çağdaşı gibi Anday da Doğu ve Batı kültürlerinden eşit uzaklıkta durup bir bileşim elde etme yolunda çekingen davranmıştır:

Yani Homeros'u kendi klasiğimiz olarak mı görüyorsunuz?
Tabii görüyorum. [...] Klasiğimiz deyince, bunu milli sınırlarımız içine hapsetmeyelim.
Bizim edebiyatımız için bütün dünyanın klasikleri bizde de klasiktir.
Ya Mevlana?
Mevlana'yı şiir olarak Türkçeleştirememişiz. Yani dilimize ve kafamıza getirememişiz..
Homeros'un da dili farklı ...
Tabii ister istemez tercümelere dayanarak kabul edebiliriz.
Aynı şey Mevlana için de geçerli mi?
Olmuyor, insani bir sonuç çıkmıyor...
Ne bakımdan?
[...] Bütün insanları ilgilendirecek bir anlayış çıkmıyor Mevlana'dan...
Peki İngilizler, Almanlar, Fransızlar ne buluyorlar Mevlana'da?
Hepsi yalan onların... (Anday 2015: 304)

Söz konusu yaklaşım, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında, Doğu ve Batı kültürlerinin etkileşiminin neden diyalektik bir ilerlemeye dönüşemediğinin ipuçlarını vermektedir. Bu yaklaşım sonucunda Batı kültürü içselleştirilemeden ithal edilmeye devam edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında kim olduğu sorulduğunda kendisini çalıştığı iş yeri üzerinden tanımlayan İsa'nın İthal Ambarları ve Uluslararası Elektronik Birliği

Kurumu'nda çalışması, dahası alıştığı sistemin çöküşünün Gaz Sobaları Ortaklığı Şirketi'nden İthal Ambarlarına geçtikten sonra başlaması anlamlıdır. Gerçekten de işyerleri romanların başkişileri hakkında çok şey söyler. Josef K. da bir bankada, kapitalizmin mabetlerinden birinde çalışmaktadır.

Mahkemenin sureti olarak banka ya da bankanın sureti olarak mahkeme, ikisi de doğrudan doğruya aynı sosyal soruna işaret eder: K.'nin mesleki varoluşu[...]Vicdanlı olan, suçlamaya açık olan ve kusurlu bulunan burada kaybedendir, sanıktır, suçludur. Kafka böylelikle kapitalizmi hem dış hem de iç dünyaya ilişkin bir durum olarak resmeder. (Hiebel 1989: 202-203) [çev.: EV]

Demokratik toplumun önemli kurumlarından biri olan banka bize Josef K. ve İsa'nın kimlik krizlerinin ardında yatan anlamamıza da yardımcı olacaktır. Weber'in anlayışına göre, ekonomi, bilim ve tekniğin mantıksal hesaplanabilirlik varsayımı potasında eridiği süreç Batı modernizmi için belirleyicidir (Kolb 2001: 14). Kolb buna dayanarak Josef K.'nin kimlik sorununu modern toplumda bireysellik sorunu olarak görür: "Kafka'nın *Dava'sı* sistematik olarak, yüzyıl başındaki tek tipleştirilmiş rasyonel toplumda bireysellik hakkının ya da onun ifade ettiği şekliyle kendine özgülük hakkının nasıl iddia edilebileceği sorusunu sorar" (Kolb 2001: 278) [çev.: EV].

İki başkarakterin sorunlarının farkını yine Kafka'nın şu aforizması isabetli bir şekilde ortaya koyar: "**Sein** sözcüğü Almancada iki anlama gelir: Olmak ve onun olmak" [Orijinal vurgu] (Kafka 2009: 144). Kafka, Josef K. ile modern toplumda bireyin özgün varoluşunu tartışırken, İsa bir aidiyet sorunu yaşamaktadır. Zamanla arkadaşlarından ve ailesinden kopar, iş yerinde yaşamaya başlar, tıpkı içinde yaşadığı toplum gibi tam olarak nereye ait olduğunu bilemez ve acısını bile kendi kültürüne ait olmayan Eski Ahit'ten alıntılacağı şu sözlerle dışa vurur.

Çölün sakakaşına benziyorum, viranelerin baykuşu gibi oldum. Gözüme uyku girmiyor ve dam üstünde yalnız kalan serçe gibiyim. Düşmanlarım bütün gün bana sitem ediyor, bana kızgın olanlar benim adımla lanet okuyorlar." [...] "Günlerim uzanan gölge gibidir ve ben ot gibi kurudum. (Anday 2013: 189)

İki romanın da konu edindiği kimlik krizi, görüldüğü üzere kişisel bir krizin ötesinde anlamlar kazanmaktadır. Habermas'ın da işaret ettiği gibi "Sosyal sistemlerin de kimliği vardır ve bunu kaybedebilirler; zira tarihçiler, bir devlette yaşanan devrimi ya da bir imparatorluğun çöküşünü basit bir yapısal değişimden farklı değerlendirirler" (Habermas 2015: 13) [çev.: EV].

Olağanüstü Hâl

İncelenen iki romanın başkişileri yaşadıkları krizin sonucu ya da ona koşut olarak alışılmadık hukuki süreçlerden geçmektedirler. Hukuk ve krizin kesişim noktası ise olağanüstü hâldir. Olağanüstü hâl teorisinin önemli isimlerinden Schmitt'in olağanüstü hâl kavramını egemenlik kavramıyla ilişkisi bağlamında ele aldığı *Siyasi İlahiyat* [Politische Theologie] adlı çalışmasını İngilizceye çeviren George Schwab kitabın sonuna koyduğu notlarda, Schmitt'in yaklaşımını nasıl değerlendirdiğini şu sözlerle ifade eder.

Schmitt'in çalışması bağlamında olağanüstü hal, olağanüstü önlemlerin uygulanmasını gerektiren her türlü ciddi ekonomik veya siyasi karışıklığı içerir. Olağanüstü hal, düzeni ve

istikrarı yeniden sağlamak için krizle nasıl başa çıkılması gerektiği konusundaki prensipleri belirleyen anayasal bir düzeni öngörürken, sıkıyönetim (state of emergency) necessitas non habet legem kuralı gereği, bir referans noktası olarak mevcut bir düzene ihtiyaç duymaz. (Schmitt 2005: 71)

Buna göre olağanüstü hâl hukukun kriz karşısındaki anayasal dayanak noktasıdır. Schmitt, olağanüstü hâl kavramından ne anladığını henüz kitabının başında şöyle ifade eder: “Burada sözü geçen olağanüstü hâl [Ausnahmezustand] ifadesinden herhangi bir olağanüstü hal kararnamesinin [Notverordnung] veya tüm sıkıyönetim hallerinin [Belagerungszustand] değil, devlet kuramının genel bir kavramının anlaşılması gerektiği izleyen satırlardın anlaşılacaktır” (Schmitt 2005: 13).

Dava romanını bir meşruiyet krizinin romanı olarak gören Schiffermüller tıpkı Ferk (Ferk 2006: 44) gibi romanda hukuk devleti prensibine gönderme yapan noktaya dikkat çeker:

Kafka'nın roman fragmanı, radikal bir meşruiyet krizinin kayıt altına alınması olarak okunabilir. Bu kriz kendisini özellikle hukuk devletinin arkasına gizlenmiş örtük bir olağanüstü hâl olarak gösterir. Bu durum romanın başında Josef K.'nin şu sözleriyle ifade edilir” (Schiffermüller 2007: 128): “K. bir hukuk devletinde yaşıyordu, her yerde barış ve huzur vardı, tüm yasalar yürürlükteydi, kimdi bu durumda evini basma cüretini gösteren? (Kafka 2004: 20)

Olağanüstü hâl, mevcut hukuk düzeninin belirli bir zaman için ve belirli bir yerde askıya alınması anlamına gelir (Agamben 2012: böl. 1, parag. 2.4.) ve kaynağını savaş hukukundan (Kriegsrecht) alır. Montesquieu, antik çağda olağanüstü hâl dönemlerinde özgürlük ya da adalet tanrıçası heykellerinin üzerinin örtüldüğünü söyler (Schmitt 1974: 67). Aynı sembole *Dava* romanında da rastlamamız tesadüf değildir. Josef K. ressam Titorelli'nin çatı katındaki odasını ziyaret ettiğinde üstü örtülü bir şövale dikkatini çeker. “,Bu sıralar üzerinde çalıştığımız bir resim mi var?’ ,Evet,’ dedi ressam ve sehpaaya asılı gömleği mektubun arkasından yatağa fırlattı.” (Kafka 2004: 154) Bir hâkimin resmedildiği bu tabloda, hâkimin oturduğu tahtın arkasında, K.'nin ilk anda ne olduğunu anlayamadığı büyük bir figür vardır.

Bu adaleti simgeliyor,” dedi ressam sonunda. “Şimdi artık seçebiliyorum onu,” dedi K.; “şu gözlerindeki bağ, şu da terazi. Fakat topuklarındaki kanat değil mi? Ve figür uçmuyor mu?” “Evet,” karşılığını verdi ressam, “sipariş üzerine böyle resmetmek zorunda kaldım, aslında resim hem adaleti hem de zafer tanrıçasını temsil ediyor.” ”Bu iyi bir bileşim değil,” dedi K. gülümseyerek, “adalet dingin olmalı, aksi takdirde terazi sallanır ve adil bir karar verilemez. (Kafka 2004: 155)

Öte yandan İsa da iş yerindeki odasındaki çelik kasada bulduğu yabancı dilde yazılı kâğıtlarla ilgili, bir süre sonra tüm yaşamının konu edileceği tuhaf bir soruşturma geçirir. Roman'ın sonlarına doğru sorgulananın yalnızca kendisi olmadığını anlar.

[...] otobüs duraklarında birtakım zavallı görünüşlü insanlar, sıraya girmişler, kaderlerine razı bekleyip duruyorlardı. Ben bunları eskiden hep yolcu sanırdım, bilmezdim sanık olduklarını. [...] kimi durakta da, sanıklar, bu sorgu otobüsünü görünce seviniyorlardı, sorguya çekilecekleri saati beklemekten yorulmuşlardı anlaşılan, bir an önce sonuca varmak, kaderlerinin onlara biçtiği cezaya kavuşmak istiyorlardı. (Anday 2013: 211)

Olağanüstü hâl konusu *İsa'nın Güncesi*'nde belki de 12 Mart'tan sonraki olağanüstü hâl döneminin ardından yazıldığından üstü kapalı ele alınır. Ancak Anday'ın 12 Mart Muhtırası öncesinde tefrika ettiği bir önceki romanı *Gizli Emir* AYOT (Asayışı Yerleştirme Olağanüstü Teşkilatı) tarafından yönetilen isimsiz bir şehirde geçmekte ve romanda açıkça olağanüstü hâl konu edilmektedir: “AYOT’un bununla güttüğü nedir bilinmiyorsa da – bu gibi şeyler bilinemezdi hiçbir zaman- olağanüstü durumun yerleştirilmek istendiği anlaşılıyordu. Böylece halkta olağanüstü durumun kalktığı sanısı bile uyanıyordu” (Anday 2011: 192).

Kafka ve Anday bu durumun kalıcı olacağını da öngörmüşlerdir. ““AYOT kalmalıdır ve elbet adından da o ‘olağanüstü’ lakırdısı silinmelidir.” [...] “AYOT’un adından ‘olağanüstü’ sözcüğünün çıkarılmasını istiyorsunuz, demek geriye sadece AYT kalacak, yani siz asayişin bir türlü yerleşmeyeceği kanısındasınız,” dedi” (Anday 2011: 66). Buna koşut olarak *İsa'nın Güncesi*'nin de sonunda İsa'nın sorgusunun daha uzun bir süre devam edeceğinin anlaşılır. Josef K. infaz edilmesine rağmen utancın yaşamaya devam etmesi de (Kafka 2004: 240) bu yönde bir işarettir. Gerçekten de yazarlar incelenen eserleri kaleme aldıklarında yaşadıkları olağanüstü hâl öngördükleri üzere olağan hâle gelmiştir. Zira günümüzde de Avrupa’da 2007 yılında patlak veren küresel ekonomik krizle başlayıp göçmen krizi ve İslamcı terörün yol açtığı uygulamalarla devam eden olağanüstü bir dönem yaşamaktadır. Benzer şekilde Türkiye de, gerek Ortadoğu’daki gerekse ülke içindeki gelişmelerle, kavramın hem geniş hem de dar anlamında, olağanüstü hâl içerisindedir.

Kafka, Birinci Dünya Savaşı koşullarının ortaya çıkardığı olağanüstü hâlin yanı sıra bir Yahudi olarak sonu toplama kamplarında bitecek olan bir zihniyetin filizlenmeye başladığı bir dönemde yazmıştır. Kafka’nın çoğu yakınının hayatını kaybettiği toplama kampları, Agamben’in dediği gibi, kaynağını konvansiyonel hukukta bulmaz, ceza usul hukukunun gelişiminin sonucu da değildir, toplama kampı kavramı olağanüstü hâl ve savaş hukukuna ait bir kavramdır (Agamben 2012.: böl.3, parag. 7.1.).

Anday ise *İsa'nın Güncesi*'ni 12 Mart Muhtırası sonrası baskı döneminde, iki darbe arası dönem diye anılan 12 Mart ile 12 Eylül arası dönemde tefrika etmiştir. Kafka’nın yaşadıkları ve öngördüklerinden farklı olarak siyasi bir kararsızlığın sonucu olan olağanüstü hâl, 12 Eylül’den sonra da, Moran’ın tespit ettiği gibi, toplumun depolitize edilmesi ve değer yargılarının değişmesi olarak devam etmiş (Moran 2015: 49), Anday gibi aydınların ulus devletin modernleşmesi için öngördükleri program başarısız olmuş, Türkiye hem Batı hem de Doğu için bir istisna hâlini almıştır.

Sonuç:

Kafka’da bireysellik, Anday’da ise daha çok aidiyet sorunu olarak karşımıza çıkan kimlik krizi her iki hâliyle de yazarların dönemlerindeki toplumsal krizlerin yansıması olarak kendini gösterir. Kriz, Habermas’a göre, toplumsal bir sistemin, sistemin kendi varlığını sürdürebilmek adına toplumsal sorunların çözümünde yetersiz kaldığı anlarda ortaya çıkar (Habermas 2015: 11). Meşru güç kullanım hakkı tanınmasıyla diğer toplumsal sistemlerden ayrılan hukukun böyle bir yetersizlik karşısındaki çözümü olağanüstü hâldir. Gerçekten de Josef K.’nin davası ve İsa’nın sonu gelmeyen sorgulamaları böyle bir karakter göstermektedir.

Josef K., geldiğinde onu kabul eden, gittiğinde ise bırakan bir mahkeme karşısındayken, İsa'yı sorgulayan mercilerin İsa'nın istememesine rağmen ısrarla onu sorgulamanın içine çekmeye çalışmaları iki roman arasındaki dikkat çekici bir ayrımdır. Yaklaşımlardaki bu farklılık Kafka'nın eserinin, şimdiye kadar çokça yapıldığı gibi bir kendi kendine hesaplaşma öyküsü olarak değerlendirilmesinin yolunu açarken Anday'ın romanında ise dönemin siyasi baskılarının bir yansımasını görmemize olanak tanımaktadır. Yine Kafka'da, hukuk eğitiminin etkisiyle hukukun teorik yönü ön plandayken Anday'ın daha çok kendi deneyimlerinden faydalandığı dikkat çeker.

İncelenen eserler, hukukun benzer kırılma noktalarının farklı zaman ve kültürlerdeki değişik görünümüne tanıklık etmektedir. Ziolkowski'nin de dediği gibi hukuku konu edinen eserler daha çok hukuksal bir kırılma ânında, hukukun kendisinin sorgulandığı anlarda ortaya çıkar. “Dünya edebiyatının başyapıtlarının çoğunun yansıttığı, hukukun işleyişi değil, bilakis toplumun hukukun kendisinin sorun hâline geldiğini fark ettiği kriz anlarıdır” (Ziolkowski 2003: X) [çev.: EV]. Kafka bunu savaş hâli ve imparatorluktan ulus devletine geçiş olarak yaşarken, Anday, kendi deyimiyle “uygarlık değiştiren” bir toplumun siyasi çalkantıları şeklinde deneyimlemesine rağmen, ikisinin de incelenen eserlerinin hukuki analizi, arka planda olağanüstü hâl teorisinin ele alındığını ortaya koymaktadır. Bugün hâlâ güncelliğini koruyan söz konusu hukuki kavramın benzer şekilde ele alınması iki eserin de hukukun evrensel ve genel geçer bir noktasına parmak basmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Kaynakça

- Agamben, Giorgio** (2012): *Homo Sacer. Die souveräne Macht und das nackte Leben*. E-Kitap, Berlin: Suhrkamp Verlag.
- Anday, Melih Cevdet** (2009 a): *Akan Zaman Duran Zaman*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Anday, Melih Cevdet** (2009 b): *Bakar Çağı*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Anday, Melih Cevdet** (2011): *Gizli Emir*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Anday, Melih Cevdet** (2013): *İsa'nın Güncesi*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Anday, Melih Cevdet** (2015): *Dakika Atlamadan*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Andre-Alt, Peter** (2005): *Der ewige Sohn*. München: Verlag C H Beck.
- Batu, Pelin** (2005) *Wallace Stevens & Melih Cevdet Anday: The Poetics of Supreme Fiction*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Binder, Hartmut** (1979): *Kafka Handbuch in zwei Bänden*. Stuttgart: A. Kröner Verlag.
- Dilthey, Wilhelm** (1990): *Die geistige Welt. Einleitung in die Philosophie des Lebens. Erste Hälfte Abhandlungen zur Grundlegung der Geisteswissenschaften. Gesammelte Schriften V Band*. Stuttgart Göttingen: Teubner Vandenhoeck & Ruprecht.
- Doğan, Mehmet Can** (2012): *Melih Cevdet Anday'ın Romancılığı*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Durmuş, Mithat** (2009) Yaşamsal ve Metinler Arası Bağlamda Melih Cevdet Anday Şiirinin Kaynakları. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4 /1-II Winter.
- Ferk, Janko** (2006) :*Recht ist ein Prozess Über Kafkas Rechtsphilosophie*. Wien: Edition Atelier.
- Habermas, Jürgen** (2015): *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hiebel, Hans** (1989): *Die Zeichen des Gesetztes*. München: Fink Verlag.

- Kabacalı, Alpay** (1991): *Ölümsüzlük Yolunda Melih Cevdet Anday*. Kabacalı, Alpay (Ed.), İstanbul: Tüyap.
- Kafka, Franz** (1914): *Briefe und Tagebücher*. <https://homepage.univie.ac.at/werner.haas/1914/tb14-051.htm> (E.T. 11.03.2016)
- Kafka, Franz** (1990): *Der Proceß kritische Ausgabe*. Pasley, Malcolm (Ed.) Frankfurt: Fischer.
- Kafka, Franz** (2003): *Günlükler*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kafka, Franz** (2004): *Dava* İstanbul: Can Yayınları.
- Kafka, Franz** (2009): *Özdeyişler Werner Hoffmann Özdeyişler Üzerine*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kolb, Georg (2001): *Eine Apologie der Zweideutigkeit Kafkas Proceß um das Recht auf Eigentümlichkeit*. München: Kolb.
- Krischel, Volker** (2014): *Königs Erläuterungen: Textanalyse und Interpretation zu Franz Kafka Der Process*. Hollfeld: Bange Verlag.
- Müller, Michael** (2010): *Erläuterungen und Dokumente: Franz Kafka der Proceß*. Stuttgart: Reclam.
- Moran, Berna** (2015): *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Neumann, Gerhard** (2013): *Kafka Lektüre*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Oral, Zeynep** (Söyleşen) (1988, 15. 08) *Melih Cevdet Anday*. Milliyet Sanat, Sayı: 198, (Edebiyatımızda On İnsan Bin Yaşam Eki).
- Schiffmüller, Isolde** (2007): *Franz Kafkas Gesten: Studien zur Entstellung der menschlichen Sprache*. Tübingen: Francke Verlag.
- Schmitt, Carl** (1974): *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europeum*. Berlin: Duncker & Humboldt.
- Schmitt, Carl** (2005): *Siyasi İlahiyat*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Sprengel, Peter** (2004): *Geschichte der deutschsprachigen Literatur 1900-1918 Von der Jahrhundertwende bis zum Ende des Ersten Weltkriegs*. München: C.H. Beck
- Stach, Reiner** (2008): *Kafka Die Jahre der Erkenntnis*. Frankfurt am Main: Fischer Verlag.
- Stach, Reiner** (2014): *Kafka Die früheren Jahre*. Frankfurt am Main: Fischer Verlag.
- Strafprozessordnung (StPO)** (1987): § 163b In der Fassung der Bekanntmachung vom 07.04.1987 (BGBl. I S. 1074, ber. S. 1319) http://www.gesetze-im-internet.de/stpo/_163b.html (E.T. 27.04.2016)
- Vogl, Joseph** (2015): *Seminar: Franz Kafka und die Mächte der Moderne*. Sommersemester, Berlin: Humboldt Universität zu Berlin, Philosophische Fakultät II.
- Ziolkowski, Theodore** (1996): *Der Proceß und die Krise des modernen Rechts. Literatur und Recht*. Mölk, Ulrich (Ed.) Göttingen: Wallstein Verlag.
- Ziolkowski, Theodore** (2003): *The mirror of justice Literary Reflections of Legal Crises*. Woodstock: Princeton, N.J.